

ARTYKUŁY

Izabela Bawej
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
e-mail: iza_bawej@poczta.onet.pl

Żółty w języku polskim i *gelb* w języku niemieckim. Semantyczna analiza porównawcza

Polish *żółty* ‘yellow’ and German *gelb* ‘yellow’. A contrastive semantic analysis

The author presents a semantic description of *yellow* in the Polish and German linguistic image of the world. This text is a comparison of meaning of the basic colour terms *żółty* and *gelb* in the languages studied.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, leksyka, kolor, żółty, język polski, język niemiecki
Key words: linguistics, lexicology, colour, yellow, Polish, German

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest porównanie znaczeń polskiego leksemu *żółty* i jego niemieckiego ekwiwalentu *gelb* oraz wskazanie możliwych połączeń nazw barwy *żółtej* z wybranymi obiektami otaczającej rzeczywistości, dla których *żółty* jest trwałą cechą, niezmienną wartością i nieulegającą zmianie na osi czasu. Poniższa analiza ma dać odpowiedź na następujące pytania: Jakie motywacje semantyczne *żółtego* utrwaliły się w określeniach zawierających leksem barwy w obydwu językach? W jakim zakresie zachowały się podobne wybory, wartościowania, oceny i doświadczenia kulturowe wśród Polaków i Niemców? W jakim zakresie są one inne? Jakich znaczeń nabierają *żółty* i *gelb* w różnych kontekstach i czym uwarunkowane są różnice w sposobach postrzegania wybranych elementów rzeczywistości z przedmiotowym komponentem barwy? Jak podkreśla Ryszard Tokarski (2004: 8), fizyczne spektrum barw jest niezależne od uwarunkowań kulturowych, jednak jego językowy podział i językowa interpretacja mogą być różne w poszczególnych językach, co wynika z odmiennych sposobów konceptualizacji świata.

Za podstawę materiałową posłużyły mi następujące rodzaje wzajemnie dopełniających się źródeł: słowniki języka polskiego – *Nowy słownik języka polskiego* (Nsjp), *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (Sfjp), *Słownik języka polskiego* (Sjp), słowniki języka niemieckiego – *Duden. Deutsches Universalwörterbuch* (DDU), *Duden. Die deutsche Rechtschreibung* (DddR), *Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik* (DR), *Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch* (WuW), słowniki dwujęzyczne, w tym słownik specjalistyczny – *Podręczny słownik niemiecko-polski* (Psn-p), *Podręczny słownik medyczny. Polsko-niemiecki i niemiecko-polski* (Psm), *Langenscheidts Taschenwörterbuch der polnischen und deutschen Sprache* (LT) oraz źródła w formie albumów: atlasy i poradniki – *Ptaki Europy* (PE), *Mały atlas grzybów* (Mag), *Wielki atlas zwierząt* (Waz), *Rośliny lecznicze* (Rl). Baza materiałowa obejmuje także przykłady zaczerpnięte ze zbiorów własnych¹.

Materiał badawczy obejmuje obok przymiotników *żółty* i *gelb* derywaty odprzymiotnikowe, np. *żółć*, złożenia z komponentem koloru, np. *żółtobrewy* oraz frazeologizmy o nominalnym charakterze, np. *żółty tydzień*, aby zachować jednolitą strukturę syntaktyczną przytaczanych przykładów. Punkt wyjścia stanowią dane z zakresu języka polskiego, jako pierwsze wymieniam więc polskie nazwy podane w porządku alfabetycznym. Następnie przytaczam ekwiwalenty w języku niemieckim oraz w wybranych przypadkach dosłowne tłumaczenie niemieckiego odpowiednika, bo już w nim często tkwi motywacja nazwy niemieckiej. Niemieckie wyrażenia z komponentem barwy, które nie mają polskich ekwiwalentów, umieszczam na końcu każdej grupy.

Prezentowany opis porównawczy zbudowany jest według następującego schematu: symbolika koloru, definicje leksykograficzne nazwy barwy *żółtej* i *gelb* ze słowników jednojęzycznych, ponieważ w tego typu słownikach są powszechnie stosowane odesłania do obiektu prototypowego barwy, znaczenie etymologiczne stanowiące część znaczenia słowa, łączliwość *żółtego* z klasami wybranych obiektów: podobieństwa i różnice (tu: świat roślin, świat zwierząt, człowiek: budowa anatomiczna, dolegliwości i choroby, wygląd zewnętrzny, antroponimy, jedzenie i picie, artefakty, frazeologizmy) oraz konotacje.

¹ Przy przykładach zaczerpniętych ze słowników i atlasów podałam skrót źródła, z którego wyekscerpowałam przedmiotowe połączenie. Brak takiego skrótu przy danej jednostce oznacza, że pochodzi ona z materiałów własnych. Jeśli jednostka pochodzi ze słownika polsko-niemieckiego lub niemiecko-polskiego, wówczas podaję ekwiwalent za jego autorami. Dotyczy to słowników: *Podręczny słownik niemiecko-polski*, *Podręczny słownik medyczny. Polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der polnischen und der deutschen Sprache*. W pozostałych przypadkach podaję własne tłumaczenie. Jeśli tłumaczenie polskich wyrażen na język niemiecki pochodzi z niemieckiej wyszukiwarki *Suchmaschine für wissenschaftliche Inhalte: www.wiwi-treff.de.*, wówczas przy danym wyrażeniu widnieje skrót *SfwI*.

Poniższy opis *żółtego* i *gelb* według zaproponowanego wzoru, z uwzględnieniem ich referencji prototypowych, etymologii, symboliki i właściwych im konotacji językowych oraz kulturowych, pozwoli – jak sądzę – w sposób uporządkowany wydobyc podobieństwa i różnice między obydwoma językami w postrzeganiu otaczającego nas świata *żółtej* barwy.

2. Symbolika *żółtej* barwy

Kolor *żółty* jest symbolem wieczności, świętości, boskiej potęgi, wiary, energii, światła, jasności, Słońca, ognia, ciepła, ziemi, lata, dojrzałego owocu, jesieni, zbóż, zbiorów, płodów, urodzaju, złota, godności, chwały, uznania, nagrody, wzniosłości, intelektu, wiedzy, dojrzałości duchowej, starości, chytrności, obłudy, zdrady małżeńskiej, zazdrości, choroby i melancholii (Kopaliński 2015: 512).

Barwa *żółta* w starożytności odgrywała ważną rolę w obrzędach religijnych, była kolorem uświęconym. *Żółty* kolor był w Rzymie kolorem zamężnej kobiety i matki, miał wzbudzać szacunek i cześć. Był też kolorem weselnym, dlatego np. w starożytnym Rzymie panna młoda miała *żółty* welon i *żółte* obuwie. Również w dawnych Indiach panna młoda podczas ceremonii ślubnej ubrana była na *żółto*, tak jak kapłan prowadzący ceremonię. W średniowieczu w południowej Prowansji kolor *żółty* był symbolem rozkoszy, a noszenie tej barwy było dla rycerzy powodem do dumy. Na Wschodzie kolor *żółty* symbolizował majestat. Otrzymywano go z wysuszonych słupków i pręcików szafranu, a stosowano do barwienia wykwintnych strojów w królestwach Babilonii, Persów i Frygów. Kolor *żółty* jest barwą kapłanów hinduskich, buddyjskich i birmańskich. Wykorzystuje się go też w heraldyce zamiast barwy złotej, a oznacza on wiarę, stałość i mądrość (por. Gross 1990: 128–132; Komorowska 2010: 132; Kopaliński 2015: 512–513).

Johann Wolfgang Goethe (1981: 765, 766) uważał, że barwa *żółta* znajduje się najbliżej światła. W postaci najbardziej czystej *żółty* ma zawsze cechy jasności, ma pogodne, rozweselające i łagodne właściwości. Jego obecność, czy w postaci sukni, zasłony lub tapety, zawsze sprawia przyjemność. Silna barwa *żółta*, gdy pojawia się na błyszczącym jedwabiu, np. na atlasie, robi wrażenie wspaniałe i szlachetne. Poeta tak pisał o *żółtym*:

Es ist die höchste Farbe am Licht [...]. Sie fährt in ihrer höchsten Reinheit immer die Natur des Hellen mit sich und besitzt eine heitere, muntere, sanft reizende Eigenschaft. [...] So ist es der Erfahrung gemäß, daß das Gelbe einen durchaus warmen und behaglichen Eindruck mache. (Goethe, *Farbenlehre. Didaktik*, § 765–768, cyt. za: Bruns 2001: 81)

Z czasem kolor żółty uległ dewaluacji. J.W. von Goethe (1981: 296–297) wytłumaczył to w *Farbenlehre* w następujący sposób: żółty kolor w czystym stanie wnosi jasność, ma pogodny, żywy charakter, rozwesela duszę, sprawia wrażenie ciepła i przytulności. Jeżeli barwa ta w swej czystej i jasnej postaci zostanie zabrudzona, zmieszana, pokryje nieczyste lub nieszlachetne powierzchnie, np. zwykle sukno czy filc, zaczyna sprawiać nieprzyjemne wrażenie. W ten sposób kolor godności i chwały zostaje zamieniony w barwę hańby, wstrętu i niesmaku. Dlatego żółty był też kolorem np. prostytutek i symbolizował nierząd. Dawniej we Francji drzwi do domu osoby skazanej za cudzołóstwo malowano na żółto. Żółty kolor jest we Francji kolorem zdradzanych mężów. W średniowieczu żółty kolor stał się także symbolem ludzi nieuczciwych, a za takich uważano kiedyś np.: żebraków, heretyków, innowierców oraz Żydów (por. Gross 1990: 132; Sun, Sun 1999: 99; Kopaliński 2015: 512–513).

Mówi się, że ludzie lubiący żółty kolor są idealistami, intelektualistami, są godni zaufania, ale także nietowarzyscy i skłonni do kpin. Dlatego w psychologii kolorowi żółtemu przypisuje się nienawiść, gniew i głód (Kopaliński 2015: 512–513). Warto dodać, że żółty kolor ma charakter ambiwalentny, czego przykładem może być żółta koszulka lidera wyścigów kolarskich czy żółty pulower jako znak rozpoznawczy homoseksualistów w niektórych stolicach Europy (por. Gross 1990: 128–132). Na przykład taksówki w Nowym Yorku są żółte, niemiecka poczta ma barwy żółte, więc żółty kojarzy się z prędkością, szybkością i w tym kontekście budzi on pozytywne konotacje.

3. Definicje leksykograficzne i znaczenie prototypowe

Żółty – będący w trzecim kolorze tęczy, mający barwę owocu cytryny (*Nowy słownik języka polskiego* 2002: 1308);

Żółty – będący koloru trzeciego pasma tęczy, mający barwę owocu cytryny (*Słownik języka polskiego* 1983: 1094).

Gelb – von der Farbe einer Zitrone, eines Eidotters (*Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* 1993: 384);

Gelb – glänzend, schimmernd, von der Farbe einer reifen Zitrone (*Duden. Deutsches Universalwörterbuch* 2011: 690).

W przytoczonych powyżej hasłach leksykograficznych wzorzec dla barw żółtej i *gelb* jest jednakowy w polskich i niemieckich słownikach: chodzi o odniesienie do *cytryny* i jej koloru.

Ponadto w słownikach polskich znajduje się informacja o miejscu barwy żółtej w 'spektrum fizykalnym'. W słowniku niemieckim *Duden. Deutsches*

Universalwörterbuch kolor *żółty* definiowany jest także jako ‘błyszczący, świecący’, a w słowniku *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (LGDaF) kolor *żółty* eksplikowany jest jako kolor żółtka jaja kurzego.

Anna Wierzbicka (1999: 431, 433 i 2006: 352, 353) wnioskując z danych językowych angielszczyzny, wskazała, że prototypem barwy *żółtej* jest słońce. Zdaniem Krystyny Waszakowej (2000: 23, 2003: 100) prototypem dla barwy *żółtej* jest słońce (język polski, język czeski, język angielski, język szwedzki) lub słońce i jesienna, zamierająca przyroda w pierwszych tygodniach tej pory roku, tj. babie lato (język polski) oraz zwiędła, niesoczysta trawa i liście (język rosyjski, język ukraiński) (por. także Stanulewicz 2006: 202).

Ryszard Tokarski (2004: 107, 110) proponuje dwie referencje prototypowe dla *żółtego*: słońce i jesienną przyrodę, tj. żółte więdnące liście. Uważa on także, że kolor *żółty* w języku polskim jest reprezentowany przez dwa oznaczenia kolorów: *żółty* i *złoty*.

W powyższych definicjach leksykograficznych dla *żółtego* i *gelb* nie ma wzorców prototypowych proponowanych przez językoznawców, takich jak słońce czy jesień. Jednak konotacja *żółtego* ze słońcem nie budzi wątpliwości, ponieważ np. słońce rysowane czy malowane przez Polaków i Niemców jest przeważnie żółte. Dlatego można przyjąć, że *żółty* w języku niemieckim jest barwą słońca i światła. Do roli prototypu barwy *gelb* w niemieczyźnie zgodnie z podaną definicją mogłaby też pretendować dojrzała cytryna, jednak niemiecki materiał językowy nie potwierdza tego typu referencji znaczeniowej.

Ewa Badyda (2008: 185) uważa, że językowa sytuacja koloru *żółtego* jest bardzo specyficzna. Jest to barwa szczególnie wyrazista, powszechnie występująca w przyrodzie wśród rzeczy blisko otaczających człowieka, jednak nie kojarzy się z żadną z nich na tyle silniej niż z innymi, by we wszystkich językach jej prototyp był wspólny. Etymologia nazw *żółtego* w różnych językach wskazuje na kojarzenie tej barwy z różnymi rzeczami, a w kilku językach słowiańskich, np. w polskim, bliskie jest jej pokrewieństwo ze złotem.

4. Etymologia

Barwa *żółta* – wyodrębnienie się samodzielnej nazwy na określenie tej barwy nastąpiło na drodze złożonego rozwoju, a źródłem jej pochodzenia są np.: żółte owoce, zboże, słoma, złoto, owady. W języku polskim i rosyjskim można wykryć podobieństwo *żółtego* ze złotem, a Eskimosi porównują *żółty* z żółcią ryb (por. Zausznica 1959: 445). Polski przymiotnik *żółty* wywodzi się od praindoeuropejskiego **g^hel, ghel* oznaczającego różne barwy, zwłaszcza żółtą, zieloną i ich odcienie (Boryś 2005: 756). *Gelb* w języku niemieckim

jest nawiązaniem do czegoś błyszczącego, połyskującego i lśniącego, także pochodzi od *ghel* – ‘błyszczący, połyskujący żółtawo, zielonkawo, błyszczyć, migotać, być zielonym lub żółtym’ (*Duden. Das Herkunftswörterbuch* 2001: 263; por. także Bruns 2001: 85), podobnie jak angielski *yellow* (por. Kerttula 2002: 148).

5. Łączliwość *żółtego* i *gelb*

5.1. Świat roślin

▀ podobieństwa

goryczka żółta (Rl)

grąźel żółty (Rl)

lak żółty (LT)

tubin żółty (Sjp)

naparstnica żółta (Psm)

rezeda żółta

zawilec żółty

gelber Enzian (SfwI)

gelbe Teichrose (SfwI)

Goldlack

die gelbe Lupine

gelber Fingerhut

gelbe Resede

gelbes Windröschen (SfwI)

Kolor *żółty* odnosi się w obydwu językach do koloru wielu kwiatów i przenoszony jest na nazwę całej rośliny. *Żółty* jest barwą dojrzałych roślin, kwitnących najczęściej latem, sprawiających przyjemne wrażenie dla oka, np.: *tubin żółty* – *die gelbe Lupine*, *naparstnica żółta* – *gelber Fingerhut*, *grąźel żółty* – *gelbe Teichrose*. *Żółte* kwiaty są podobne do koloru słońca, które tutaj jest prototypem barwy. Natomiast *rezeda żółta* – *gelbe Resede* jest rośliną, która kwitnie w czerwcu i lipcu, jest miododajna, i obok żółtych kwiatów zawiera żółty barwnik – luteinę, stosowany w średniowieczu do barwienia tkanin. *Goryczka żółta* – *gelber Enzian*, bylina o szerokoeliptycznych liściach, które zakończone są dużymi żółtymi kwiatami, ma nie tylko żółte kwiaty, czym motywowana jest nazwa w obydwu językach, ale także gorzki smak, co odzwierciedla nazwa polska. Stosuje się ją do leczenia dolegliwości układu pokarmowego. Warto w tym kontekście dodać, że roślinami w żółtym kolorze leczono i leczy się choroby układu trawiennego, wywołane zastojem żółci, np. naparem z dziurawca. *Żółty* jest przypisany tutaj światłu słonecznemu, opisuje przyjazną przyrodę: śliczne kwiaty, zdrowe zioła. Nazwy roślin z komponentem *żółty* i *gelb* kojarzą się nam ze słońcem, ciepłą pogodą, latem, dla niektórych czasem wakacji, odpoczynku, dla innych intensywnej pracy w polu czy w ogrodzie. *Żółty* i *gelb* w tej grupie wyrażają cechy pozytywne.

► różnice

<i>gąska żółta</i> (Mag)	<i>Grünling</i> (SfwI)	‘zielonkawcy’
<i>koźlarz żółty</i> (Mag)	<i>Raufußröhrling</i> (SfwI)	‘rurkowa chropowata noga’
<i>lak pachnący</i>	<i>Gelbveigelein</i> (DddR)	‘żółty fiołek’
<i>lucerna nerkowata</i>	<i>Gelbklee</i> (Psn-p)	‘żółta koniczyna’

W polskim językowym obrazie świata roślin jako żółte określane są też niektóre grzyby, np. *koźlarz żółty*, którego niemiecki ekwiwalent *Raufußröhrling* nie zawiera komponentu barwy, lecz odnosi się do powierzchni nogi grzyba. Grzyb postrzegany w języku polskim jako żółty: *gąska żółta*, potocznie w Polsce nazywana zielonką, w języku niemieckim odbierany jest jako zielonkawcy *Grünling*.

Nazwy roślin w języku polskim motywowane są zapachem, np. *lak pachnący* – *Gelbveigelein*, dwuletnia roślina o żółto-pomarańczowo-złoty kwiaty, i kształtem nasion, np. *lucerna nerkowata* – *Gelbklee*, która ma sierpowato wygięte strąki, podczas gdy w języku niemieckim jako *żółte* postrzegane są kwiaty tych roślin. Przywołane tu przykłady połączenia *żółtego* i *gelb* z nazwami roślin motywowane są scenarią późnego lata i wczesnej jesieni.

5.2. Świat zwierząt

► podobieństwa

<i>albatros żółtodzioby</i> (Waz)	<i>Gelbschnabelalbatros</i> (SfwI)
<i>albatros żółtonosy</i> (Waz)	<i>Gelbnasenalbatros</i> (SfwI)
<i>burzyk żółtodzioby</i>	<i>Gelbschnabel</i> (DddR)
<i>pływak żółtobrzązek</i>	<i>Gelbrandkäfer</i> (DddR)
<i>sepowronka żółtogłowa</i> (Waz)	<i>Gelbkopf-Felshüpfer</i> (SfwI)
<i>toko żółtodzioby</i> (Waz)	<i>Gelbschnabeltoko</i> (SfwI)

Barwy *żółta* i *gelb* są atrybutem wyglądu zewnętrznego niektórych zwierząt. W odniesieniu do świata fauny przymiotniki *żółty* i *gelb* pojawiają się jako określenia sierści zwierząt, tu upierzenia ptaków, koloru ich dziobów i koloru ciała owadów. Na przykład *pływak żółtobrzązek*, gatunek chrząszcza przystosowanego do życia w wodzie, nazywany jest po niemiecku dosł. ‘chrząszcz z żółtą lamówką’ z uwagi na żółty brzeg w ubarwieniu jego ciała. W obydwu językach barwa *żółta* – *gelb* postrzegana jest jako jasna i świecąca. Kolor ten łatwo zauważyć z daleka, odbija się od tła, więc jest elementem rozpoznawczym wyglądu ptaków i owadów. Jako żółte przedstawiane są językowo przede wszystkim ptaki. Chociaż mają one *żółte* tylko niektóre

części ciała, np.: ogon, spód skrzydeł, czubek łebka, dziób, to oddane jest to w nazewnictwie w obu językach. *Sępowronka żółtogłowa – Gelbkopf-Fels-hüpfer*, ptak zamieszkujący skaliste rejony Afryki Zachodniej, ma nagą żółtą skórę głowy, *toko żółtodzioby – Gelbschnabeltoko*, gatunek ptaka żyjącego w Afryce Północnej, ma żółty dziób. W tym kontekście warto też dodać, że w terminologii specjalistycznej dotyczącej zwierząt nazwy barw *żółty* i *gelb* mają znaczenie neutralne (por. Teodorowicz-Hellman 2003: 142).

► różnice

<i>pliszka żółta</i> (PE)	<i>Schafstelz</i> (SfwI)	'owieczka na szczudłach'
<i>trznadel żółty</i> (LT)	<i>Goldammer</i>	'trznadel złoty'
<i>wydrzyk żółtoszyi</i> (PE)	<i>Spatelraubmöwe</i> (SfwI)	'mewa drapieżna o kształcie łopaty'
<i>zaganiacz zwyczajny</i>	<i>Gelbspötter</i> (DDU)	'kpiarz żółty'
<i>żółtaczek</i>	<i>Buntbarsch</i>	'kolorowy okoń'
<i>żółtopuzik</i>	<i>Scheltopusik</i>	–

Polskie nazwy ptaków z komponentem żółtego koloru *pliszka żółta* (gatunek ptaka, gdzie samiec ma jasnożółtą głowę i spód ciała, a samica ma żółte upierzenie na spodzie ciała), *trznadel żółty* (ptak o żółtym upierzeniu na głowie, brzuchu i końcówkach piór na skrzydłach), *wydrzyk żółtoszyi* (gatunek mewy o białej szyi, u niektórych osobników szyja jest lekko biała) konceptualizują kolor upierzenia wybranych części ciała tych ptaków, podczas gdy ich niemieckie ekwiwalenty nie zawierają leksemu *żółty*. *Schafstelz* odnosi się do kształtu nówek przypominających małe szczudła, *Goldammer* odzwierciedla złoty kolor, a *Spatelraubmöwe* kształt szpachlowatych skrzydeł. *Żółtaczek* w języku polskim manifestuje żółty kolor, natomiast dla Niemców ryba jest kolorowa – *Buntbarsch*, jaszczurka nazywana *żółtopuzik* w języku polskim motywowana jest żółtym kolorem skóry na brzuchu, szyi i głowie, podczas gdy jej niemiecki ekwiwalent brzmi *Scheltopusik*. W przypadku *zaganiacza zwyczajnego* tylko Niemcy oddają językowo żółtą barwę upierzenia ptaka na grzbiecie, podgardlu i brzuchu – *Gelbspötter*.

5.3. Człowiek: budowa anatomiczna

► podobieństwa

<i>ciałko żółte</i> (Psm)	<i>Gelbkörper</i>
<i>plamka żółta</i> (Psm)	<i>gelber Fleck</i>
<i>szpik kostny żółty</i> (Psm)	<i>gelbes Knochenmark</i>
<i>wiązadło żółte</i> (Psm)	<i>gelbes Band</i>

Wszystkie przywołane nazwy anatomiczne motywowane są ich barwą. *Ciałko żółte* – *Gelbkörper* (gruczoł dokrewny powstający okresowo w jajniku po dojrzeniu komórki jajowej) nazywane jest często przez lekarzy po łacinie *corpus luteus*, gdzie *luteus* znaczy ‘złotożółty, złocisty’ i w takim kolorze jest przedstawiane na schematach cyklu rozrodczego ssaków. *Plamka żółta* – *gelber Fleck* (najwrażliwsza na światło część siatkówki oka) zawiera żółty barwnik, od którego wzięła się nazwa tej części siatkówki oka. *Szpicik kostny żółty* – *gelbes Knochenmark* składa się z komórek tłuszczowych, które są koloru żółtego. Podobnie jest z *więzadłem żółtym* – *gelbes Band*, więzadłem kręgosłupa u ssaków, które ma żółte zabarwienie.

► różnice

<i>jądro żółtkowe</i> (Psm)	<i>Dotterkern</i>	‘jądro żółtka’
<i>kępka żółta</i> (Psm)	<i>Xanthom</i>	‘żółte’
<i>pęcherzyk żółciowy</i> (Psm)	<i>Gallenblase</i>	‘pęcherz żółci’
<i>żółć</i> (Psm)	<i>Galle</i> (LT)	‘żółć’
<i>żółtko</i> (Psm)	<i>Eidotter</i>	‘żółtko jajka’

Wszystkie polskie terminy oddają językowo żółty kolor: *jądro żółtkowe* (część embrionu w żółtym kolorze, w której gromadzą się mitochondria) i *kępka żółta* (złogi podskórne cholesterolu o żółtym zabarwieniu). W przypadku *kępki żółtej* jej niemiecka nazwa *Xanthom* wywodzi się z języka greckiego, w którym *xanthos* znaczy *żółty*. *Pęcherzyk żółciowy* i *żółć* motywowane są językowo kolorem żółci, będącej wydzieliną wątroby. Ich niemieckie ekwiwalenty brzmią odpowiednio *Gallenblase* i *Galle* (porównaj: 5.4. Człowiek: choroby).

Żółtko jajka jest wewnętrzną częścią jajka o charakterystycznym *żółtym* kolorze (odcienie mogą się zmieniać, ale tu nie ma to znaczenia). Natomiast w jego niemieckim ekwiwalencie nie występuje przymiotnik *gelb*, tak jak i w pozostałych przykładach.

5.4. Człowiek: choroby

► podobieństwa

<i>febra żółta</i> (Psm)	<i>Gelbfieber</i>
<i>gorączka żółta</i> (Psm)	<i>Gelbfieber</i>
<i>ślepotą na barwę żółtą</i> (Psm)	<i>Gelbblindheit</i>
<i>zanik ostry żółty</i> (Psm)	<i>akute gelbe Leberatrophie</i>
<i>żółtaczką</i> (Psm)	<i>Gelbsucht</i>
<i>żółty język</i>	<i>gelbe Zunge</i>
<i>żółte oczy</i>	<i>gelbe Augen</i>

W ścisłym związku z nazwą barwy żółtej i żółci pozostają nazwy chorób: *żółtaczką – Gelbsucht, febra żółta – Gelbsucht, żółta gorączka – Gelbfieber, zanik ostry żółty – akute gelbe Leberatrophie. Żółta febra (gorączka żółta) – Gelbfieber* jest wirusową chorobą zakaźną, która objawia się żółtaczką, gorączką, uszkodzeniem wątroby. Obydwie nazwy chorób odnoszą się do zabarwienia ludzkiej skóry. W *żółtaczce – Gelbsucht* dochodzi do tego żółte zabarwienie śluzówek, wskutek przedostawania się żółci do krwi i odkładania się jej w tkankach (*Nowy słownik języka polskiego* 2002: 1307).

Z *żółtym* jako kolorem konotującym chorobę łączą się także substancje płynne, których żółta barwa jest oznaką zmian w organizmie. Wiele chorób dających żółte zmiany na ciele człowieka wiąże się z żółcią, płynną wydzieliną wątroby o brunatnożółtej lub zielonożółtej barwie i gorzkim smaku. Choroby związane z wątroba i woreczkiem żółciowym przejawiają się żółtym zabarwieniem cery, skóry czy zażółconymi białkami oczu. W przypadku koloru białek oczu osoby chorej postrzeganych jako *żółte oczy – gelbe Augen* chodzi o stan, w którym białko pod wpływem rozwijającej się choroby zmieniło barwę na żółtą. Bywa też, że coś się staje żółte wskutek nieprawidłowości w czynnościach organizmu, np. *żółty język – gelbe Zunge*, czyli język pokryty żółtym nalotem, który jest objawem zaburzeń żołądkowych.

Ślepotą na barwę żółtą – Gelbblindheit jest chorobą, w której chory ma problemy z odróżnieniem żółtego koloru od innych barw.

Żółty i *gelb* mają tutaj znaczenie negatywne, ponieważ sygnalizują kłopoty ze zdrowiem i zaburzenia w organizmie. Są elementami obrazów wywołujących negatywne skojarzenia. Kolor nie jest tu wyrazisty, nasycony światłem słonecznym, lecz zgaszony, przybrudzony i przytłumiony.

► różnice

<i>gorączka żółciopochodna</i> (Psm)	<i>gallenbedingtes Fieber</i>	'gorączka uwarunkowana żółcią'
<i>gronkowiec żółty</i> (Psm)	<i>Staphylococcus flavus</i>	grec. <i>staphyle</i> – 'grona', <i>kókos</i> – 'ziareno', łac. <i>flavus</i> – 'żółty'
<i>piasek żółciowy</i> (Psm)	<i>Gallengriß</i>	'grysik żółciowy'
<i>wątroba duża żółta</i> (Psm)	<i>Feuersteinleber</i>	'wątroba krzemieniowa'
<i>zabarwienie skóry żółte</i> (Psm)	<i>Xanthodermie</i>	grec. <i>xanthos</i> – 'żółty', <i>derma</i> – 'skóra'
<i>żółcica</i> (Psm)	<i>Cholämie</i>	–
<i>żółtaczką czarna</i> (Psm)	<i>Melanikterus</i>	–

Zarówno w języku polskim, jak i języku niemieckim barwa *żółta* ma związek z żółcią, która jest kojarzona z różnymi stanami chorobowymi, np. *gorączką żółciopochodną – gallenbedingtes Fieber* wywołaną chorym

pęcherzykiem żółciowym czy *piaskiem żółciowym* – *Gallengrieß* gromadzącym się w woreczku żółciowym². Eksplicytnie niemieckie terminy nie zawierają komponentu *gelb*. Ponieważ jednak *gelb* i *Galle* wywodzą się od tego samego rdzenia, w *Galle* zawarta jest informacja *żółty*. *Wątroba duża żółta*, czyli wątroba powiększona, nazywana jest po niemiecku *Feuersteinleber* od piekącego bólu, jaki towarzyszy chorobie. *Gronkowiec żółty* swoją nazwę w języku polskim zawdzięcza żółtym i złotawym kolonom, jakie tworzy ta bakteria. Ale w niemieckiej nomenklaturze stosowana jest nazwa łacińska *Staphylococcus flavus*.

Przytoczone nazwy chorób w języku polskim: *zabarwienie skóry żółte*, *żółcica* odnoszą się do żółtych zmian chorobowych na ciele człowieka spowodowanych odkładaniem się barwników żółciowych w skórze i śluzówkach. Ich niemieckie ekwiwalenty nie zawierają leksemu *gelb*, lecz mają komponent barwy z języka greckiego: *Cholämie* (grec. *chole* – ‘żółć’), *Xanthodermie* (grec. *xanthós* – ‘żółty’). *Żółtaczką czarną* – *Melanikterus* konceptualizuje w języku polskim nie tylko kolor żółtych zmian na skórze, lecz także ciemny, smolisty czarny kolor stolców. Natomiast ekwiwalent niemiecki choroby nawiązuje do języka greckiego, w którym *mélanos* znaczy ‘czarny’.

5.5. Człowiek: wygląd zewnętrzny

▀ podobieństwa

<i>żółta skóra</i>	<i>gelbe Haut</i>
<i>żółte zęby</i> (Sfjp)	<i>gelbe Zähne</i>
<i>żółte palce</i>	<i>gelbe Finger</i>
<i>żółte paznokcie</i>	<i>gelbe Fingernägel</i>

Żółty – *gelb* może symbolizować przemijający czas, który odbija się na wyglądzie człowieka. Związek barwy *żółtej* z ludzkim ciałem, zwłaszcza ciałem osób starszych i chorych, jest tutaj bardzo wyraźny. Starość, którą pojmujemy jako zmiany zachodzące w organizmie człowieka, stanowi podstawę do rozwoju negatywnych konotacji *żółtego* w odniesieniu do ludzkiego ciała, np. *żółta skóra* – *gelbe Haut*, czyli niezdrowa skóra lub skóra osób w podeszłym wieku. Metonimicznie żółty kolor skóry jest przenoszony na całego człowieka: przypisywany mu żółty wygląd informuje o chorobach i starzeniu się. Zdaniem Ryszarda Tokarskiego (2004: 110) barwa *żółta* kojarzy się z jesienią, nieuchronnymi zmianami w przyrodzie. W ten sposób *żółty* można utożsamiać z procesem starzenia się:

² *Galle* w języku niemieckim pochodzi od indogermańskiego pnia *ghel, ‘świecący, żółtawy, zielonkawy’ – Duden. *Das Herkunftswörterbuch* 2001: 247.

Powiązanie barwy ‘żółtej’ z odmienną od słońca prototypową referencją ‘żółtej zamierającej roślinności’, czy ogólnie mówiąc – ‘jesieni’, wyzwala nowe konotacje semantyczne, motywowane cyklicznym następstwem pór roku i zachodzących w przyrodzie zjawisk. (Tokarski 2004: 110)

Żółta skóra odnosi się również do człowieka doświadczającego negatywnych stanów fizycznych, jak np.: brak snu, niezdrowy tryb życia czy zmęczenie.

Obraz choroby i starości jest przywoływany przez inne części ciała określane jako żółte: *żółte paznokcie – gelbe Fingernägel*, *żółte zęby – gelbe Zähne*. W tym kontekście należy podkreślić, że *żółty – gelb* konotuje też zaniedbanie, co manifestuje się w połączeniach *żółte palce – gelbe Finger*, *żółte paznokcie – gelbe Fingernägel*, *żółte zęby – gelbe Zähne*. Mają je osoby palące, osoby, które nie dbają o higienę, a w przypadku paznokci u nóg osoby, których stopy zaatakowane są przez grzybicę. *Żółty* konotuje także brzydotę i brak higieny, dlatego *żółte zęby – gelbe Zähne* to zęby zaniedbane, które nikomu nie dodają uroku.

W opisie człowieka nazwy barwy *żółtej* i *gelb* niosą ze sobą konotację starości, nieestetycznego wyglądu, zaniedbania. Taki obraz postrzegania ludzkiego ciała jest wspólny obu językom. Barwa *żółta – gelb* w opisie człowieka jest dla niego niekorzystna. Charakteryzuje ona człowieka negatywnie: opisuje stany chorobowe, starość, niezdrowy, brzydki wygląd, brak higieny i brud.

5.6. Człowiek: określenia osób

▮ podobieństwa

żółtodziób

Gelbschnabel

żółtoskóry, żółta odmiana człowieka (Nsjp)

die gelbe Menschenrasse

żółtek

Gelber

Użycia, w których *żółty* i *gelb* odnoszą się do osób, nie są liczne. *Żółtoskóry, żółta odmiana człowieka – die gelbe Menschenrasse* określają ludzi o żółtym zabarwieniu skóry, czarnych włosach, grubych i prostych, oczach ciemnych i skośnych, słabo wystającym nosie i płaskiej twarzy (*Nowy słownik języka polskiego* 2002: 1308). *Żółtoskóry – die gelbe Menschenrasse* jest wyrażeniem neutralnym, w przeciwieństwie do *żółtka*. *Żółtek* jest pogardliwym określeniem człowieka należącego do żółtej rasy. W takim użyciu rasa żółta uważana jest za gorszą od białej.

Żółtodziób i jego niemiecki ekwiwalent *Gelbschnabel* są lekceważącą nazwą dorastającego chłopca, niedoświadczonego, niedojrzałego. Można powiedzieć ‘nieopierzonego’, ponieważ kolor dzioba nieopierzonych piskląt

jest zbliżony do żółtego. Derywat ten jest przykładem przeniesienia cech z ptaka (pisklę z żółtym dziobem) na nazwę docelową człowieka w zakresie przypisywania mu cech, raczej z wyglądem niezwiązanych (por. Płomińska 2003: 174; Waszakowa 2003: 111).

► różnice

<i>mosiężnik</i>	<i>Gelbgießer</i>	‘odlewający na żółto, żółte’
<i>żółtodziób</i>	<i>Grünschnabel</i>	‘zielony dziób’
-	<i>Gelbsünder</i>	‘żółty grzesznik’
-	<i>Gelbfahrer</i>	‘żółty kierowca’

Wszystkie przytoczone określenia osób w języku niemieckim zawierają komponent *gelb* z wyjątkiem *Grünschnabel*. *Gelbgießer* – *mosiężnik* jest określeniem dawnego rzemieślnika, który wytapiał z mosiądzu różne przedmioty i pokrywał je złotem. Dzisiaj jest to człowiek obsługujący piec hutniczy. Nazwa niemiecka motywowana jest kolorem stopu, a polska metalem, który wchodzi w skład substancji metalicznej. *Gelbsünder* jest zawodnikiem, który dostał żółtą kartkę, a *Gelbfahrer* określeniem kierowcy, który przejeżdża na żółtym świetle. Wyrażenia te nie mają ekwiwaleńców w języku polskim. *Grünschnabel* w niemieckim językowym obrazie świata jest innym określeniem *żółtodzioba* – chłopca niedoświadczonego, często niedojrzałego emocjonalnie – obok *Gelbschnabel*. Kolor *żółty* – *gelb* konotuje w tym kontekście niedojrzałość, brak doświadczenia i początek rozwoju emocjonalnego.

5.7. Jedzenie i picie

► podobieństwa

<i>cukier żółty</i> (Sfjp)	<i>gelber Zucker</i>
<i>herbata żółta</i>	<i>gelber Tee</i>
<i>korzeń żółty</i>	<i>Gelbwurzel</i> (Psn-p)
<i>papryka żółta</i>	<i>gelber Paprika</i>
<i>porzeczka żółta</i>	<i>gelbe Johannisbeere</i>

W tej grupie znajdują się określenia, których desygnatem są artykuły spożywcze mające *żółty kolor* – *gelb*. *Cukier żółty* – *gelber Zucker* to cukier nierafinowany lub cukier trzcinowy w tym kolorze. *Herbata żółta* – *gelber Tee* motywowana jest nazwą wywaru o jasnym, jasnożółtym kolorze. *Herbata żółta* w dawnych czasach była przeznaczona tylko dla cesarza i jego najbliższych, ponieważ *żółty* był kolorem dostojności. *Żółty* i *gelb* występują w połączeniu z nazwą krzewu, jako określenia koloru jego owoców: *porzeczka*

żółta – *gelbe Johannisbeere*. Jest to także informacja dodatkowa o odmianie różniącej się od innych barwą owocu (*porzeczka czerwona – rote Johannisbeere*, *porzeczka czarna – schwarze Johannisbeere*). Podobnie jest w przypadku papryki. Barwa sygnalizuje, że chodzi o szczególną odmianę warzywa: *papryka żółta – gelber Paprika*, bo jest też *papryka czerwona – roter Paprika* i *papryka zielona – grüner Paprika*. *Gelb* i *żółty* oznaczają stopień dojrzałości powyższych produktów, np. żółte owoce i warzywa są wartościowo dodatnie. *Żółty* i *gelb* odwołują się do naszych wrażeń smakowych, budzą pozytywne skojarzenia: coś słodkiego, smacznego, ale także zdrowego.

Korzeń żółty – Gelbwurzel jest przyprawą o żółtym kolorze, potocznie nazywaną kurkumą lub szafranem. W czasach średniowiecznych była to najdroższa przyprawa, droższa nawet od pieprzu. Arabowie nazywali ją *za'faran* (*gelb sein* – ‘być żółtym’) i od nich przejęto nazwę przyprawy (Bruns 2001: 94).

► różnice

<i>grapefruit żółty</i>	<i>die weiße Grapefruit</i>	‘biały grapefruit’
<i>kurka</i>	<i>Gelbling</i> (DddR)	‘żółtawy’
<i>marchewka</i>	<i>gelbe Rüben</i> (WuW)	‘żółte buraki’
<i>żółtko</i>	<i>Dotter</i>	–
<i>żółty ser</i>	<i>Käse</i>	‘ser’
–	<i>Gelbwurst</i> (DddR)	‘żółta kielbasa’

W przypadku *grapefruita żółtego* w języku niemieckim można powiedzieć *Grapefruit mit gelbem Fruchtfleisch* (grapefruit z żółtym miąższem) lub ‘biały grapefruit’ – język niemiecki konceptualizuje tu jasny kolor miąższu owocu.

Żółty ser zawdzięcza swoją nazwę barwie, Niemcy natomiast nie stosują leksemu barwy i ten rodzaj sera nazywają *Käse*. *Żółtym* kolorem w języku polskim motywowana jest także wewnętrzna część jaja kurzego, czego nie czyni język niemiecki: *żółtko – Dotter*. Do pisklęcia kury nawiązuje w języku polskim potoczna nazwa pieprznika jadalnego *kurki*, którego z uwagi na kolor Niemcy nazywają *Gelbling*. Ale odniesienie do *gelb* odnajdziemy w niemieckim ekwiwalencie marchewki – *gelbe Rüben* i w *Gelbwurst*, gatunku niemieckiej kielbasy.

5.8. Artefakty

► podobieństwa

<i>fosfor żółty</i> (Psm)	<i>gelber Tetraphosphor</i>
<i>kwasy żółte</i>	<i>Gelbsäure</i> (Psn-p)
<i>żółta gwiazda</i>	<i>gelber Stern</i>

<i>żółty filtr</i>	<i>Gelbfilter</i> (WuW)
<i>żółty metal</i>	<i>Gelbmetall</i>
<i>żółte światło</i>	<i>Gelblicht</i> (DDU)

Przy nazwach artefaktów *żółty – gelb* wskazuje na kolor denotatu we właściwym sensie. *Fosfor żółty – gelber Tetraphosphor*, *kwask żółty – Gelbsäure* są związkami chemicznymi o żółtej barwie. *Żółty filtr – Gelbfilter* jest żółtym filtrem stosowanym w fotografii, pogłębiającym kontakt między błękitem a zielenią. *Żółta gwiazda – gelber Stern* nazywana jest w języku niemieckim także *Judenstern*: w średniowieczu kolor żółty symbolizował zdradę Chrystusa. Związek barwy żółtej za zdradę Judasza został przeniesiony metonimicznie na Żydów. Dlatego w okresie II wojny światowej osoby pochodzenia żydowskiego miały obowiązek noszenia żółtego znaku. *Żółty* jest w tym przypadku nacechowany negatywnie.

Żółty metal – Gelbmetall jest synonimem złota, drogiego kruszcu, którego posiadanie oznacza bogactwo i zysk. Połączenie to zawiera pozytywne wartościowanie *żółtego – gelb*. Jak podaje Maria Rzepińska (1966: 171), „wartość tego koloru polegała głównie na tym, że więcej niż jakikolwiek inny przypominał złoto, był mu niejako najbliższy”.

Żółte światło – Gelblicht zakazuje wjazdu za sygnalizator. Informuje także, że za chwilę zapali się sygnał czerwony.

▀ różnice

<i>gaz musztardowy</i>	<i>Gelbkreuz</i> (DDU)	‘żółty krzyż’
<i>żółta benzyna</i>	<i>Benzin</i>	‘benzyna’

Etylina w języku polskim motywowana jest jasnożółtym kolorem, więc nazywana jest często *żółtą benzyną*. *Gaz musztardowy*, związek chemiczny stosowany jako bojowy środek trujący, nazywany jest w języku polskim także *iperytem* od miejscowości Ypres w Belgii, gdzie został po raz pierwszy użyty w czasie I wojny światowej. Określenie *gaz musztardowy* odnosi się do zapachu musztardy, jaki ma ta substancja. Jego niemiecki ekwiwalent *Gelbkreuz* odzwierciedla żółty krzyż umieszczany na pociskach.

5.9. Frazeologizmy

▀ podobieństwa

‘zakaz gry za żółte kartki’	<i>Gelbsperre</i>
<i>żółta flaga</i>	<i>gelbe Flagge</i>
<i>żółta kartka</i>	<i>die gelbe Karte</i>

<i>żółta koszulka (lidera)</i>	<i>das gelbe Trikot</i> (Psn-p)
<i>żółte strony</i>	<i>Gelbe Seiten</i> (DDU)
<i>żółta prasa</i>	<i>gelbe Presse/Gelbpresse</i>
<i>żółte niebezpieczeństwo</i>	<i>gelbe Gefahr</i>
<i>żółty szlak</i>	<i>gelber Wegweiser</i>

W przytoczonych frazeologizmach z komponentem *żółty – gelb* obserwujemy zgodność w obydwu językach. *Żółty* i *gelb* niosą przede wszystkim negatywne konotacje. *Żółta kartka – die gelbe Karte* to określenie z języka sportu, tu piłki nożnej. Oznacza ona ostrzeżenie dla zawodnika. Wyrażenie przeszło do języka potocznego: można dać komuś żółtą kartkę za jego zachowanie. Z zakazem gry za żółte kartki związane jest niemieckie słowo *Gelbsperre*. *Żółte niebezpieczeństwo – gelbe Gefahr* ma konotację negatywną i odnosi się do zagrożenia rasy białej przez żółtą. Widoczny jest tu związek barwy żółtej ze złem i ksenofobią, chociaż w warstwie frazeologicznej jest on słabo zaznaczony. *Żółta flaga – gelbe Flagge* jest barwą ostrzegawczą, sygnałem choroby zakaźnej na statku lub kwarantanny. *Żółta prasa – gelbe Presse*, oznaczająca brukową prasę, skandalizująca prasę, jest wyrażeniem konotującym negatywne wartości i negatywne emocje, ponieważ *żółty – gelb* ma tutaj znaczenie nieprawdy, kłamstwa i fałszu. Dlatego powyższe połączenia mają wartościowanie ujemne w obu językach.

Ale obok negatywnych wartości *żółty – gelb* może też budzić pozytywne konotacje, jak np. *żółta koszulka – das gelbe Trikot*, którą zakłada lider w zawodach sportowych jako prowadzący, pierwszy na danym etapie. Nazwa barwy *żółtej – gelb* funkcjonuje także jako symbol wiadomości i informacji: *Żółte strony – Gelbe Seiten* mają charakter promocyjno-informacyjny, zawierają np. adresy różnych firm i spisy abonentów. Charakter informacyjny ma również wyrażenie *żółty szlak – gelber Wegweiser*, czyli szlak łącznikowy, szlak dojsciowy na trasach turystycznych w górach.

► różnice

<i>żółte papiery</i>	–	
<i>żółty tydzień</i>	–	
<i>wściekła zazdrość, złość</i>	<i>der gelbe Neid</i> (DR)	‘żółta zazdrość’
–	<i>die Gelben Engel</i>	‘żółte anioły’

W tej grupie niewielki jest zakres połączeń nazw barwy *żółtej – gelb*. *Żółty tydzień* jest akcją szczepienia przeciwko wirusowemu zapaleniu wątroby typu B (żółtacze), co motywuje polskie określenie. Barwa *żółta* w polskim

językowym obrazie świata odzwierciedla nie tylko choroby ciała, ale i psychiki ludzkiej, dlatego mówimy, że ktoś ma *żółte papiery*, jeśli jest psychicznie chory.

Żółty kojarzony jest także z negatywnymi stanami emocjonalnymi, co widać wyraźnie w języku niemieckim – *der gelbe Neid*, w języku polskim mówimy, że ktoś *zżółkł z zazdrości*. Żółty jest kolorem wytwarzanej przez wątrobę żółci, której przypisuje się związek z zatruwającymi organizm negatywnymi uczuciami złości i zazdrości. Kolor żółty już w czasach średniowiecznych związany był z uczuciem zawiści, zdrady oraz obłudy i nieszczerości. Dlatego np. Judasz na obrazach średniowiecznych przedstawiany jest w żółtych szatach na znak zdrady Jezusa (Komorowska 2010: 140). Żółty – *gelb* ma tutaj konotacje jednoznacznie negatywne.

Obok negatywnego wartościowania żółty ma w niemieckiej kulturze także znaczenie pozytywne, np. niemiecka pomoc drogowa nazywana jest *die Gelben Engel* ‘żółte anioły’ od koloru jej pojazdów, helikopterów i noszonych strojów.

6. Konotacje

a) żółty

- lato, ciepło, słońce, radość, dojrzałe owoce – *grąźel żółty, naparstnica żółta, żółte porzeczki*
- jesień – *koźlarz żółty, gąska żółta*
- piękno – *lak żółty, zawilec żółty*
- jasność – *herbata żółta, żółta benzyna*
- informacja – *żółte strony, żółty szlak, żółte światło*
- bogactwo – *żółty metal*
- kolor skóry – *żółte niebezpieczeństwo* (Chińczycy), *żółta rasa*
- starość, przemijanie – *żółta skóra, żółte paznokcie*
- choroba, zły stan zdrowia, niezdrowy wygląd – *żółtaczka, febra żółta, żółta skóra*
- zaniedbanie, brak higieny – *żółte zęby, żółte paznokcie*
- ostrzeżenie – *żółta flaga, żółta kartka*
- kłamstwo, fałsz – *żółta prasa*
- choroba psychiczna, głupota – *żółte papiery*
- niedojrzałość, młodość – *żółtodziób*

b) gelb

- lato, ciepło, słońce, radość, dojrzałe owoce – *gelbe Teichrose, Gelbklee, gelbe Johannisbeere*
- jesień – *Gelbling, gelbe Rüben*
- piękno – *die gelbe Lupine, gelbes Windröschen*

- informacja – *Gelbe Seiten, gelber Wegweiser, Gelblicht*
- bogactwo – *Gelbmetall*
- kolor skóry – *gelbe Gefahr* (Chińczycy), *die gelbe Menschenrasse*
- starość, przemijanie – *gelbe Haut, gelbe Fingernägel*
- choroba, zły stan zdrowia, niezdrowy wygląd – *Gelbsucht, Gelbfieber*
- zaniedbanie, brak higieny – *gelbe Zähne, gelbe Fingernägel*
- zakaz – *Gelbsperre, Gelblicht*
- ostrzeżenie – *gelbe Flagge, die gelbe Karte*
- kłamstwo, fałsz – *gelbe Presse*
- zazdrość, zawiść – *der gelbe Neid*
- niedojrzałość, młodość – *Gelbschnabel*
- śmierć – *Gelbkreuz*

7. Podsumowanie

Żółty i *gelb* są wartościowane ambiwalentnie w języku i kulturze. W języku polskim i w języku niemieckim negatywne konotacje barwy *żółtej* – *gelb* są silniejsze niż konotacje pozytywne. Być może stało się tak pod wpływem symboliki w malarstwie. Jak podaje Maria Rzepińska (1966: 172–173), dawniej kolor żółty miał wartość pozytywną, tak jak wszystkie barwy pełne i czyste. Z czasem jednak kolor ten upadł w hierarchii oceny emocjonalnej. Od XII w. zaczął być uważany za kolor zdrady i fałszu.

Nikt nie dał tej symbolice równie przejmującego wyrazu artystycznego jak Giotto we fresku *Pojmanie Chrystusa* w padewskiej Capella dell’Arena, gdzie w centrum kompozycji zjawia się wielki, żółty płaszcz Judasza, obejmującego postać Chrystusa jakby skrzydłem olbrzymiego nietoperza. (Rzepińska 1966: 172–173)

Cecha negatywności jest szczególnie wyrazista w sferze semantycznej związanej z człowiekiem. Połączenia barwy *żółtej* – *gelb* wyrażają negatywne stany emocjonalne, konotują cechy brzydoty i zaniedbania, symbolizują starość, przemijanie, smutek, melancholię. W ścisłym związku z nazwą barwy *żółtej* – *gelb* odnoszącej się do wyglądu człowieka pozostają nazwy chorób. Wiele chorób dających żółte zmiany na ciele człowieka wiąże się z żółcią, żółtobrunatną wydzieliną wątroby. Żółć ma pejoratywne znaczenie, określa ona nie tylko wydzielinę, ale także negatywne uczucia: złość, zawiść, gorycz, żal, gniew. Dlatego tak wiele przytoczonych przykładów prezentuje negatywny obraz barwy *żółtej* w języku polskim i w języku niemieckim.

W odniesieniu do człowieka przymiotniki *żółty* i *gelb* pojawiają się np. w określeniu koloru skóry, której barwa może być cechą stałą lub zmienną. Po pierwsze, *żółty* – *gelb* może być stałą barwą skóry, co ma miejsce w przy-

padku żółtej rasy ludzi. Mamy tu do czynienia z osobami, które mają w skórze żółty pigment. Po drugie, barwa skóry może ulegać zmianom, które spowodowane są różnymi czynnikami. Czynniki mechaniczne typu pobicie, skaleczenie, uderzenie powodują powstawanie siniaków, których jedną z barw jest kolor żółty. Czynniki pogodowe mogą powodować czasowe zmiany na skórze, np. promienie słoneczne dają żółtą opaleniznę. Do zmian na skórze przyczyniają się także czynniki zdrowotne, np.: zmęczenie, żółtaczka oraz czynniki emocjonalne, takie jak złość czy zazdrość (por. Komorowska 2010: 137).

Żółty – *gelb* jako ciepły kolor ma także wartościowanie pozytywne, chociaż użyć w tym kontekście jest mniej. Symbolizuje on słońce, lato, czas kwitnących kwiatów, dojrzałych owoców i warzyw oraz grzybów zbieranych wczesną jesienią.

Przywołane przykłady pozwalają stwierdzić, że prototypowym odniesieniem dla nazwy barwy *żółtej* – *gelb* może być pora jesieni. Jej sceneria uwidacznia się, zarówno jeśli chodzi o konotacje pozytywne (dojrzałe owoce, warzywa, grzyby), jak i negatywne w metaforycznym ujęciu życia ludzkiego: przemijanie, starość, choroby. Również prototyp słońca, wysuwany dla barwy *żółtej* przez lingwistów, znajduje swoje potwierdzenie. Aktualizowanie asocjacji ze słońcem, którego semantykę ukształtowały liczne pozytywne skojarzenia, sprzyja konotacji: radości, piękna, ciepła, jasności, blasku, światła. Konotacje te można odnaleźć np. w strukturach nazw rodzajowych kwiatów, dla których cecha ‘ma żółty kwiat’ jest cechą prototypową, w kolorze upierzenia ptaków i skóry wielu zwierząt, kolorze owoców, przypraw, warzyw czy choćby w kolorze koszuli lidera zawodów sportowych. Warto dodać, że w europejskim kręgu kulturowym, do którego należą Polska i Niemcy, w książkach dla dzieci słońce przedstawia się w kolorze żółtym. Ale np. w Rosji, Japonii czy w Korei słońce maluje się na czerwono.

Przedstawiony opis znaczenia nazwy barwy *żółtej* – *gelb* według jej łączliwości z nazwami wybranych obiektów i we frazeologizmach pokazuje, że oprócz podobieństw występują także różnice między językami w zakresie interpretacji otaczającej rzeczywistości i jej elementów, których przykłady znajdziemy w każdej grupie, np.: *lucerna nerkowata* – *Gelbklee*, *trznadel żółty* – *Goldammer*, *żółtko* – *Eidotter*, *wątroba duża żółta* – *Feuersteinleber*, *mosiężnik* – *Gelbgießer*, *gaz musztardowy* – *Gelbkreuz* itd. Każdy język ma bowiem własny sposób postrzegania świata, w którym utrwalone są inne sposoby myślenia, wartościowania, inne skojarzenia i doświadczenia w odniesieniu do określonych obiektów i zjawisk.

Źródła

- Berg van den A., Have van der T., Keijl G. (2003): *Ptaki Europy*. Warszawa.
- Chodera J., Kubica S. (1979): *Podręczny słownik niemiecko-polski*. Warszawa.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. (2011). Mannheim–Zürich.
- Duden. Die deutsche Rechtschreibung*. (2001). Mannheim–Leipzig.
- Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. (2001). Mannheim–Leipzig.
- Nowy słownik języka polskiego*. Red. E. Sobol. (2002). Warszawa.
- Pilát A. (1978): *Mały atlas grzybów*. Warszawa.
- Skorupka S. (1989): *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. I–II. Warszawa.
- Słownik języka polskiego* Red. M. Szymczak. (1978–1981). T. III. Warszawa.
- Tafil-Klawe M., Klawe J. (1999): *Podręczny słownik medyczny. Polsko-niemiecki i niemiecko-polski*. Warszawa.
- Volák J., Stodola J. (1987): *Rośliny lecznicze*. Warszawa.
- Walewski S. (1994): *Langenscheidts Taschenwörterbuch der polnischen und deutschen Sprache*. Berlin–München.
- Wielki atlas zwierząt*. Red. M. Bramwell. 1994–1995. Warszawa.
- Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch*. (1990). Hrsg. E. Agricola unter Mitwirkung von H. Görner und R. Küfner. Leipzig.
- Źródło internetowe:
Suchmaschine für wissenschaftliche Inhalte: www.wiwi-treff.de

Literatura

- Badyda E. (2008): *Świat barw – świat znaczeń w języku poezji Zbigniewa Herberta*. Gdańsk.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Bruns M. (2001): *Das Rätsel Farbe. Materie und Mythos*. Stuttgart.
- Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*. (2001). Mannheim.
- Goethe J.W. (1981): *Wybór pism estetycznych* (Wybrał, opracował i wstępem poprzedził T. Namowicz). Warszawa.
- Gross R. (1990): *Dlaczego czerwień jest barwą miłości*. Z niemieckiego przełożyła A. Porębska. Warszawa.
- Kerttula S. (2002): *English Colour Terms. Etymology, Chronology and Relative Basicness*. Helsinki.
- Komorowska E. (2010): *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*. Szczecin.
- Kopaliński W. (2015): *Słownik symboli*. Warszawa.
- Lacotte D. (2010): *Ile waży chmura? i odpowiedzi na wiele innych niecodziennych pytań*. Warszawa.
- Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (1993). Berlin–München.
- Plomińska M. (2003): *Farben und Sprache. Deutsche und polnische Farbbezeichnungen aus kontrastiver Sicht*. Frankfurt a. Main.
- Rzepińska M. (1966): *Studia z teorii i historii koloru*. Kraków.
- Stanulewicz D. (2006): *Zróznicowanie regionalne prototypowych odniesień sześciu podstawowych nazw barw w języku polskim (biały, czarny, czerwony, zielony, żółty, niebieski) – na tle porównawczym wybranych języków słowiańskich i germańskich*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” nr 67, s. 199–211.
- Sun D., Sun H. (1999): *Kolory życia*. Przeł. D. Rossowski. Łódź.

- Teodorowicz-Hellman E. (2003): *Postrzeganie świata roślin, zwierząt i ludzi przez nazwę barwy 'żółty' w języku polskim oraz 'gul' w języku szwedzkim*. [W:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw nazwy wymiarów predykaty mentalne*. Cz. II. Red. nauk. R. Grzegorzczkowska i K. Waszakowa. Warszawa, s. 135–150.
- Tokarski R. (2004): *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin.
- Waszakowa K. (2000): *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego*. [W:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*. Cz. I. Red. nauk. R. Grzegorzczkowska i K. Waszakowa. Warszawa, s. 17–28.
- Waszakowa K. (2003): *Językowe i kulturowe odniesienia barwy 'żółtej' we współczesnej polszczyźnie*. [W:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*. Cz. II. Red. nauk. R. Grzegorzczkowska i K. Waszakowa. Warszawa, s. 99–121.
- Wierzbicka A. (1999): *Język – umysł – kultura*. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego. Warszawa.
- Wierzbicka A. (2006): *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin.
- Zausznica A. (1959): *Nauka o barwie*. Warszawa.

Summary

The paper presents a contrastive description of the basic colour term 'yellow' in Polish and German from the point of view of its prototypical reference, etymological data, symbolism, linguistic collocations, connotative features, linguistic and cultural reference and figurative use in both languages to discover cultural similarities and differences 'hidden' in the analysed expressions. The author discusses the linguistic conceptualisation and the sense of *żółty* /*yellow* in Polish in comparison to that of *gelb* /*yellow* in German and compares the classes of objects referred to by the given colour terms. Various types of objects (plants, animals, anatomic structure, body parts, illnesses, appearance, terms for people, foods, artifacts, idiomatic expressions) in each of the languages are studied.